

ПОТРЕБНОСТИТЕ НА ДЕЦАТА, КАТО УЯЗВИМИ ЖЕРТВИ В ПРАВОРАЗДАВЕЛНАТА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ

Георги П. Георгиев

CHILDREN'S REQUIREMENTS AS VULNERABLE VICTIMS IN BULGARIA'S RIGHTS SYSTEM

Georgi P. Georgiev

Despite Bulgaria is considered a well developing democratic state, there is a single major gap in Bulgarian legislation that leaves a mark on our democratic development, namely – justice adapted towards children as witnesses or victims of crimes.

Keywords: children victims, crimes, adapted justice

Детската правосъдна система в България е резултат от бурни исторически развития, повлияни от различни социално-политически, икономически и идеологически движения. Противообществените прояви на малолетни и непълнолетни по времето на комунизма са в обсега на две системи: системата на наказателното правораздаване и системата за борба с противообществени прояви, като и двете следват до голяма степен съветския модел, твърдо установен през 50-те години на миналия век. Днес тези системи влизат в противоречие с новосъздадената от Закона за закрила на детето система за закрила. Едновременното съществуване на концептуално несъвместими нормативни актове води до непримирими гледни точки по отношение на характера на противообщественото поведение на децата и на адекватните и предпочитани превантивни мерки и процедури.

Практиката по въвеждане на международни правни стандарти по правосъдие спрямо детето поражда незадоволителни резултати, които не съдействат за качествена реформа на сектора за превенция и противодействие на поведенческите отклонения при децата, ориентирана към зачитане на техните права.

Във връзка с това, настоящото изследване представя един преглед на системата за закрила, подкрепа и защита на жертвите на престъпления в наказателното правораздаване, и задава основата за задълбочена дискусия относно провеждането на бъдещи политики и реформи в областта на детското правосъдие.

Фундаменталния международен инструмент за защита правата на децата е Конвенцията за правата на детето, приета от общото събрание на ООН на 20.11.1989г. и ратифицирана с решение на ВНС от 11.04.1991г. Тя защитава децата от всички форми на сексуална експлоатация и насилие, отвлечане, търговия и трафик, както и всякаква друга форма на експлоатация и на жестоко и нечовешко отношение. Националният нормативен акт, който урежда правата, принципите и мерките за закрила на детето е Закона за закрила на детето. Въпреки, че в закона е прокламирано, че държавата защитава и гарантира правата на детето във всички сфери на общественият живот, съобразно възрастта, социалния статус, физическото, здравословно и психическо състояние, никъде не са разгледани мерките, които държавата трябва да предприеме за защита на детето в едно евентуално процесуално производство.

При сега действащата правораздавателна система в България, детето като жертва или свидетел на дадено престъпно деяние се среща първоначално с полицейският екип, който е реагирал на полученият сигнал. Детето е необходимо на пресъздаде настъпилите

обстоятелства, като даде пълни и подробни данни за извършителя на деянието, начина на извършване, като за това дава писмено обяснение.

В последствие в досъдебната фаза на наказателното производство, детето е необходимо повторно да се върне в съзнанието си към случката, което от своя страна носи допълнително психическо напрежение, и отново да пресъздаде случилото се, този път пред разследващия полицаи, който го оформя в протокол за разпит на свидетел/пострадал. Съгласно чл.140 от НПК ...“малолетният свидетел се разпитва в присъствието на педагог или психолог, а когато е необходимо, и в присъствието на родителя или настойника“¹. Непълнолетният свидетел се разпитва в присъствието на посочените по-горе лица само ако разследващият орган намери това за необходимо. НПК предвижда и възможността при съществено противоречие между обясненията на обвиняемия и свидетелските показания между двамата да се направи „очна ставка“. Осъществяването на този способ за събиране на доказателства е един от най-травмиращите за детето, тъй като е необходимо то отново да се срещне с извършителя. Това е особено травмиращо когато се касае за случаи на сексуално насилие. Изследвания в практиката показват, че в някои случаи децата е необходимо да се връщат към случилото се и да дават показания повече от пет – шест пъти.

След приключване на работата по събиране на доказателствата по случая, което трае минимум два месеца, същия преминава на съдебна фаза. Тук отново детето пред напълно непознати за него хора (съдии, прокурори, адвокати, вещи лица и т.н.) трябва отново да се върне към травмиращата случка и с пълни подробности да я преразкаже, дори в присъствието на извършителя и то лице в лице с него. В много случаи поради тромавостта на правораздавателната ни система, съдебното следствие се провежда след една, две дори и повече години.

Липсата на адаптирано към потребностите на децата правосъдие и необходимостта всеки един служител от структурата на правораздавателната система самостоятелно да изяснява фактите и детето жертва на престъпления да бъде разпитвано многократно, води след себе си до комплекс от рискове, които са дифенирани в Директива 2012/29/ЕС².

Това са рисковете от вторично или повторно виктимизиране, както и до риск от сплашване и отмъщение. Рискът от **вторично виктимизиране** е вероятността поради спецификата на жертвата, тя да преживее допълнителни травми, причинени от участието и в правните процедури. Необходимостта жертвата постоянно да се връща към случилото се събитие и то в продължение на години, докато приключи съдебния процес, може да доведе до вторично виктимизиране, свързано с негативното психично преживяване. Специално внимание за предотвратяване на този риск следва да се обърне на жертвите на трафика на хора, тероризъм, организирана престъпност, сексуално насилие, престъпление, подбудено от дискриминация или омраза. Жертвите на тези престъпления обикновено са по-сериозно застрашени от вторично виктимизиране, сплашване и отмъщение тъй като е много вероятно да са имали връзка с извършителя (техен роднина, близък, познат). Риск от **повторно виктимизиране** е вероятността жертвата да стане отново жертва на престъпление поради нейната уязвимост и спецификата на извършеното престъпление, докато траят правните процедури. Изследванията показват множество случаи на повторно виктимизиране, особено при жертви на сексуална експлоатация. **Риск от сплашване и отмъщение**, това е вероятността върху жертвата да се окаже натиск и заплахи от страна на извършителя или други лица, свързани с него.

При евентуално престъпно посегателство срещу дете, въпреки че то е жертва на престъплението, в много от случаите то бива настанявано в Кризисни центрове, а извършителя бива „освобождаван“, т.е. налага му се мярка за неотклонение подписка. Това допълнително стресира и травмира детето, тъй като в неговото съзнание се разиграват сцени на „недостигаемостта“ на възрастните. Детето започва да губи доверие към всички възрастни

изобщо, защото не може да разбере защо като е жертва на насилие и престъпно посегателство, то трябва да бъде „затворено“ в кризисен център, а извършителя да си „тръгне безнаказано“.

Поради тази причина Директивата предлага въвеждането на подходящи мерки за защита на жертвите и членовете на тяхното семейство от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и от отмъщение, включително срещу риска от емоционално или психическо страдание през времетраенето на наказателния процес. Разбирането е, че наказателният процес следва да отразява спецификата на жертвата, особено, ако тя произтича от връзката ѝ с извършителя на престъплението (обвиняемия или подсъдимия) или от негови характеристики. Директивата за първи път въвежда правото да се избягва контакт между жертвата и извършителя на престъпление, а при необходимост и членовете на тяхното семейство, и извършителя на престъплението в помещенията, в които се провежда наказателното производство, освен когато наказателното производство изисква такъв контакт. Въведени са изисквания и към съдебните сгради, където е необходимо да има отделни чакални за жертвите на престъпления.

Една от мерките, които въвежда директивата е изготвянето на индивидуална оценка на жертвите с цел установяване на специфичните им нужди от защита. Това е изискване за изготвяне на наременна оценка в съответствие с националните процедури, за да се определят специфичните им нужди от защита и да се установи дали и до каква степен те ще се ползват от специални мерки в хода на наказателното производство, поради особената им уязвимост по отношение на вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение.

При индивидуалната оценка се отчитат по-специално личните характеристики на жертвата; видът или характерът на престъплението и обстоятелствата на престъплението. В рамките на индивидуалната оценка особено внимание трябва да се обърне на жертви, на които е причинена значителна вреда поради тежестта на престъплението; на жертви на престъпление, подбудено от предразсъдъци или дискриминация, които могат да са свързани по-специално с личните характеристики на жертвите; на жертви, които се намират в отношения или зависимост от извършителя на престъплението, които ги правят особено уязвими. В това отношение се отчитат надлежно жертвите на тероризъм, организирана престъпност, трафик на хора, основано на пола насилие, насилие при близки взаимоотношения, сексуално насилие или експлоатация или престъпление от омраза и на жертвите с увреждания. По презумция Директивата приема, че децата жертви имат специфични нужди от защита поради уязвимостта им към вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение.

На жертвите със специфични нужди от защита в хода на **наказателното производство** се предоставят следните мерки: -извършване на разпитите на жертвата в помещения, предназначени или адаптирани за тази цел; -извършване на разпитите на жертвата от или посредством професионалисти, специално обучени за тази цел; -извършване на всички разпити на жертвата от едни и същи лица, освен ако това не противоречи на доброто правораздаване; -извършване на всички разпити на жертви на сексуално насилие, на основано на пола насилие или на насилие при близки взаимоотношения, освен когато се провеждат от прокурор или съдия, от лице от същия пол като жертвата, ако жертвата желае това, в случай че това няма да засегне хода на наказателното производство.

За жертвите със специфични нужди от защита, в хода на **съдебното производство**, са налице следните мерки: -мерки за избягване на визуалния контакт между жертвите и извършителите, включително при представянето на доказателства, които мерки се осъществяват с подходящи средства, включително чрез използването на комуникационни технологии; -мерки, с които се гарантира, че жертвата може да бъде изслушана без физически да присъства в съдебната зала, по-специално чрез използването на подходящи

комуникационни технологии; -мерки, с които да се избегне ненужно разпитване на жертвата относно личния ѝ живот по въпроси, които не са свързани с извършеното престъпление и мерки, които позволяват провеждането на заседание при закрити врати¹.

Директивата предвижда допълнителни мерки към предвидените в хода на наказателното и съдебното производство, когато се касае за деца жертви. Мерките предвиждат в хода на разследването в наказателното производство всички разпити на детето жертва да могат да бъдат записвани аудио- визуално и тези записани разпити могат да се използват като доказателство в наказателното производство². Това намалява риска от вторична виктимизация на детето и причиняването на последващи психологични травми.

Въпреки, че директивите като източници на право в Европейският съюз попадат в т.нар. вторично право на ЕС, те са обвързващи за всички държави членки, до които са адресирани, по отношение на резултата, който трябва да бъде постигнат, но оставят на националните органи избора на формите и средствата за нейното прилагане. Националният законодателен орган трябва да приеме акт за транспониране на директивата в националното законодателство (наричан също така „национална мярка за изпълнение“), с който националното законодателство се привежда в съответствие с целите, определени в директивата. Отделните граждани получават съответните права и са обвързани от задълженията, предвидени в правния акт, едва след приемането на акта за транспониране. За целите на транспонирането държавите членки разполагат с известна свобода на действие, за да се вземат предвид специфичните национални условия.

Въпреки, че Директива 2012/29/ЕС е с краен срок за транспониране до 16 ноември 2015г., т.е. държавите членки е необходимо да въведат в сила законовите, подзаконовите и административните разпоредби, необходими, за да се съобразят с директивата в националното ни законодателство липсват каквито и да е мерки за защита на жертвите на престъпление.

В националното ни законодателство по отношение на непълнолетните съществуват особени разпоредби в наказателното право. Тези особени разпоредби визират само и единствено непълнолетните в качеството им на извършители на престъпления, но не и в качеството им на жертви на престъпления. В глава VI от Наказателния кодекс са разгледани особените правила за налагане на наказания на непълнолетните. Наказанието на непълнолетните се налага с цел преди всичко да бъдат те превъзпитани и подготвени за общественополезен труд. На непълнолетните могат да бъдат наложени само следните наказания: лишаване от свобода; пробация; обществено порицание; лишаване от право да се упражнява определена професия или дейност.

Единственото специализирано помещение целящо щадящо изслушване на деца, където да се чувстват спокойни и сигурни, без да преживяват стреса от официалността на съдебната зала и повторната среща с извършителя на престъплението е т.нар. „синя стая“. Такива има изградени едва в 18 областни града, като дори и там използването им е крайно ограничено. Тъй като повечето от тях са изградени извън съдебните палати, използването им в съдебната фаза на процеса е почти немислима, поради трудността за осъществяване на реална комуникация между съдебната зала и синята стая.

В заключение трябва да се изведат някои основни принципи за адаптиране на националното ни правораздаване към международните актове и към децата жертви на престъпления, в посока на:

- ускоряване на процеса и обезпечаване на качествена работа в досъдебната фаза;
- преодоляване на затрудненията в правоприлагането чрез прецизиране на действащите правни институти, промяна в подсъдността и подследствеността на престъпленията с

¹ Чл.23 от Директива 2012/29/ЕС

² Чл.24 от Директива 2012/29/ЕС

корупционен елемент, извършени от лица, заемащи висши държавни длъжности, задължени по Закона за публичност на имуществото;

- преодоляване на нормативния недостиг на действащата правна уредба и съобразяването ѝ с Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета (ОВ L 315 от 14 ноември 2012 г.) и с Рамково решение 2009/948/ПВР на Съвета от 30 ноември 2009 г. относно предотвратяване и уреждане на спорове за упражняване на компетентност при наказателни производства, създаване на регламент за отправяне на преюдициални запитвания по наказателноправни въпроси до Съда на Европейския съюз.

Библиография:

1. НПК Обн. ДВ. бр.86 от 28 Октомври 2005г.
2. Директива 2012/29/ЕС на Европейския Парламент и на Съвета от 25 октомври 2012г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления.
3. <http://www.europarl.europa.eu/>

Литература:

1. **Димитрова 2012:** Димитрова, Я. *Насилието на деца като социално-педагогически проблем*. Сборник доклади. Осма студентска научна сесия - "Качество на образованието, професионална компетентност и възможности за реализация в образователната и социална среда". ISBN 978-954-524-921-1
2. **Димитрова 2016:** Димитрова, Я. *Специфика на социалната работа с различни рискови групи*. Сборник доклади. Социалното служение в съвременното общество. В. Търново: ЛИБРА СКОРП, ISBN 978-954-471-325-6
3. **Златкова-Дончева 2016:** Златкова-Дончева, К. *Механизми за социалнопедагогическа подкрепа на рискови групи деца*. Сборник доклади от Научна конференция „Социалното служение в съвременното общество”, с участието на студенти, докторанти и преподаватели от Педагогически факултет и Православен богословски факултет Велико Търново: Либра –Скорп, с.156-178, ISBN 978-954-471-325-6.
4. **Златкова-Дончева 2018:** Златкова-Дончева, К. *Менторството и децата в риск*. Бургас., Издателство Либра Скорп.

Георги Петров Георгиев, гл.ас. д-р, ВТУ „Св.Св.Кирил и Методий“, Педагогически факултет,
e-mail: georgiew_gp@abv.bg